

**“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar:
an'anaviylikdan zamonaviylikka”**

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING LINGVISTIK
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV
MASHQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI**

Rustamova Feruza Ilxomovna

ISFT University Samarqand filiali, Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv mashqlardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, grammatik bilimlarini mustahkamlash, gap tuzish, matnni tushunish hamda o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv mashqlarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularni tanlash mezonlari va samarali qo'llash usullari ko'rib chiqilgan. Tezisdagi “So'zni top”, “Gapni davom ettir”, “Xatoni aniqlang”, “Klaster” va “Matnni qayta hikoya qilish” kabi mashqlarning metodik imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar:

lingvistik kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, interaktiv mashqlar, ona tili, nutqiy ko'nikma, so'z boyligi, grammatik bilim, kommunikativ kompetensiya, o'qish savodxonligi, innovatsion metodlar.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga nazariy bilim berish bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, o'z fikrini aniq ifodalash, axborotni tushunish va kundalik hayotda undan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning keyingi intellektual va nutqiy rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi. Ushbu bosqichda o'zlashtirilgan til bilimlari o'quvchining boshqa fanlarni o'rganishi, muloqotga kirishishi va mustaqil ta'lim olishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitish jarayonida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Lingvistik kompetensiya tilning fonetik, leksik, grammatik va imloviy xususiyatlarini bilish hamda ulardan amaliy faoliyatda to'g'ri foydalanish qobiliyatini anglatadi. Biroq til qoidalarini yod olishning o'zi o'quvchida yetarli darajadagi kompetensiyani

shakllantirmaydi. O'quvchi o'rgangan bilimlarini gap tuzish, matn yaratish, savollarga javob berish va o'z fikrini ifodalash jarayonida qo'llay olishi lozim. An'anaviy darslarda ayrim hollarda o'quvchilarning qoidalarini takrorlashiga katta e'tibor berilib, ularning mustaqil nutqiy faoliyatiga yetarli vaqt ajratilmaydi. Natijada o'quvchi grammatik qoidani bilsa-da, undan nutq jarayonida foydalanishda qiynalishi mumkin. Bunday holatlarning oldini olish uchun ta'lim jarayoniga o'quvchini faol ishtirok etishga undaydigan, izlanishga, taqqoslashga va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltiradigan interaktiv mashqlarni joriy etish zarur.

Interaktiv mashqlar o'quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ular o'qituvchi bilan, sinfdoshlari bilan hamkorlikda ishlash, savol berish, javoblarni tahlil qilish va o'z fikrini asoslash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli interaktiv mashqlardan maqsadli foydalanish lingvistik bilimlarni mustahkamlash bilan birga, kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv mashqlarning metodik imkoniyatlarini yoritish hamda ularni ona tili va o'qish savodxonligi darslarida qo'llash yo'llarini tavsiflashdan iborat.

Lingvistik kompetensiyaning mazmuni va tarkibiy qismlari. Lingvistik kompetensiya o'quvchining til tizimi haqidagi bilimlari va ushbu bilimlarni amaliy nutqiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini qamrab oladi. Boshlang'ich ta'limda mazkur kompetensiya bosqichma-bosqich shakllantiriladi. O'quvchilar tovush va harflarni farqlash, so'zlarning ma'nosini anglash, so'zlarni o'zaro bog'lash, gap tuzish, matn mazmunini tushunish va imlo qoidalariga rioya qilishni o'rganadilar.

Lingvistik kompetensiyaning rivojlanishi bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, fonetik ko'nikmalar o'quvchining tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishi, tovush va harf munosabatini tushunishi hamda so'zlarning tovush tarkibini farqlashiga yordam beradi. Ikkinchidan, leksik kompetensiya so'z boyligining kengayishi, so'zlarning ma'nosini anglash va ularni nutq vaziyatiga mos tanlash bilan bog'liq. Uchinchidan, grammatik kompetensiya so'zlarni to'g'ri shakllantirish, gap tarkibida o'zaro bog'lash va grammatik jihatdan to'g'ri gaplar tuzishni o'z ichiga oladi. To'rtinchidan, imloviy ko'nikmalar so'zlarni adabiy til me'yorlariga muvofiq yozishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit tizim sifatida rivojlantirilishi kerak. Masalan, o'quvchi yangi so'zning ma'nosini o'rganishi, uni gap tarkibida qo'llashi va shu gapni yozma ravishda to'g'ri ifodalashi mumkin. Bunday faoliyat til bilimlarini amaliy ko'nikmaga aylantiradi.

Lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiya bilan ham chambarchas bog'liq. Lingvistik kompetensiya til vositalarini bilish va ulardan foydalanishga asos bo'lsa, kommunikativ kompetensiya ushbu vositalarni muayyan vaziyatda maqsadga muvofiq qo'llashni nazarda tutadi. Shu bois boshlang'ich sinf darslarida til qoidalarini

o'rgatish bilan birga, o'quvchilarni muloqotga jalb etish, savol-javob tashkil qilish va mustaqil matn tuzishga o'rgatish muhimdir.

Interaktiv mashqlarning pedagogik imkoniyatlari. Interaktiv mashqlar o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik, faol fikrlash va o'zaro muloqotga asoslangan topshiriqlardir. Ularning asosiy xususiyati o'quvchining tayyor ma'lumotni qabul qilish bilangina cheklanmay, bilimni o'zi izlab topishi, mavjud ma'lumotlarni taqqoslashi va mustaqil xulosa chiqarishida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, interaktiv mashqlar qisqa, tushunarli, qiziqarli va aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Ayniqsa, o'yin elementlaridan foydalanish bolalarning darsga qiziqishini oshiradi va yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonini faollashtiradi. Biroq interaktiv metodlarning samaradorligi faqat mashg'ulotning qiziqarli tashkil etilishiga bog'liq emas. Mashqning maqsadi dars mavzusiga mos kelishi, topshiriq o'quvchilarning yoshiga muvofiq bo'lishi va kutilayotgan natija oldindan belgilanishi kerak. Shuningdek, o'qituvchi har bir o'quvchining ishtirokini kuzatib borishi va zarur hollarda individual yordam ko'rsatishadi.

Lingvistik kompetensiyani rivojlantiruvchi interaktiv mashqlar. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida interaktiv mashqlarni turli yo'nalishlarda qo'llash mumkin. **“So'zni top” mashqi.** Ushbu mashq o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish va so'z ma'nolarini anglashiga yordam beradi. O'qituvchi biror predmet, hodisa yoki shaxsning belgilarini aytadi, o'quvchilar esa tavsifga mos so'zni topadilar. Masalan, “U osmonda porlaydi, kunduzi atrofni yoritadi” tavsifi orqali “quyosh” so'zini aniqlash mumkin. Keyingi bosqichda o'quvchilar topilgan so'z ishtirokida gap tuzadilar. Natijada mashq leksik bilimlar bilan birga grammatik va nutqiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

“Gapni davom ettir” mashqi. Bu topshiriq o'quvchilarning gap tuzish, mantiqiy fikrlash va nutqni izchil davom ettirish qobiliyatini rivojlantiradi. O'qituvchi “Bugun maktabga kelganimda...” yoki “Men kitob o'qishni yaxshi ko'raman, chunki...” kabi tugallanmagan jummalarni taklif qiladi. O'quvchilar jumlaning mazmunan davom ettiradilar. Bunda gapning grammatik jihatdan to'g'ri tuzilishi, fikrning mantiqiyliigi va so'zlarning o'rinli qo'llanishiga e'tibor beriladi.

“Xatoni aniqlang” mashqi. Ushbu mashq imloviy va grammatik ko'nikmalarni mustahkamlashda samarali hisoblanadi. O'qituvchi ataylab xato yozilgan so'z yoki noto'g'ri tuzilgan gapni taqdim etadi. O'quvchilar xatoni aniqlaydilar, uni tuzatadilar va nima sababdan o'zgartirish kiritganlarini tushuntiradilar. Masalan, “Bolalar bog'da o'ynayapti” gapini “Bolalar bog'da o'ynayaptilar” shakliga o'zgartirish har doim ham zarur emasligini tushuntirish orqali o'quvchilarning grammatik kuzatuvchanligini rivojlantirish mumkin. Bunda misollar amaldagi adabiy til me'yorlariga mos tanlanishi kerak.

“Klaster” metodi. Klaster usuli muayyan tushuncha atrofida soʻz va fikrlarni guruhlashga asoslanadi. Masalan, “Maktab” tushunchasi atrofida “oʻqituvchi”, “kitob”, “dars”, “oʻquvchi”, “sinf” kabi soʻzlar yoziladi. Keyin oʻquvchilar ushbu soʻzlardan foydalanib, oʻzaro bogʻlangan gaplar tuzadilar. Mashq soʻz boyligini kengaytirish, semantik bogʻlanishlarni anglash va mustaqil matn yaratishga tayyorlashda foydalidir.

“Matnni qayta hikoya qilish” mashqi. Oʻquvchilarga yoshiga mos kichik matn oʻqib beriladi yoki mustaqil oʻqish uchun taqdim etiladi. Dastlab ular matn mazmuniga doir savollarga javob beradilar, soʻng asosiy voqealarni ketma-ketlikda bayon qiladilar. Keyingi bosqichda matnni oʻz soʻzlari bilan qayta hikoya qilish yoki unga sarlavha tanlash topshiriladi. Bu mashq matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, bogʻlanishli nutq va faol lugʻatni rivojlantiradi. Mazkur mashqlarni dars jarayonida muntazam va izchil qoʻllash muhim. Bunda topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishi, oʻquvchilarning individual imkoniyatlari va tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish ona tili va oʻqish savodxonligi taʼlimining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur kompetensiya oʻquvchining til birliklari haqidagi bilimlari, soʻz boyligi, grammatik koʻnikmalari va imloviy savodxonligi bilan bir qatorda, ularni amaliy nutqiy faoliyatda qoʻllay olishida ham namoyon boʻladi. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, interaktiv mashqlar oʻquvchilarni faol fikrlashga, mustaqil ishlashga, oʻzaro muloqotga kirishishga va oʻz bilimlarini amalda qoʻllashga yoʻnaltiradi. “Soʻzni top”, “Gapni davom ettir”, “Xatoni aniqlang”, “Klaster” va “Matnni qayta hikoya qilish” kabi mashqlar tilning leksik, grammatik, imloviy va nutqiy jihatlarini oʻzaro bogʻliq holda rivojlantirish imkonini beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI.

1. Oʻzbekiston Respublikasi. **“Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonun.** OʻRQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. Oʻzbekiston Respublikasi boshlangʻich taʼlim uchun “Ona tili va oʻqish savodxonligi” faniga oid amaldagi darslik va metodik qoʻllanmalar.
3. Mahmudov N. **Oʻqituvchi nutqi madaniyati.** Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2007.
1. 4. Gʻulomov A., Qodirov M. **Ona tili oʻqitish metodikasi.** Tegishli nashr maʼlumotlari foydalanilgan nusxa asosida aniqlashtiriladi.